

сельхозпродукцию и на средства производства используемых сельхозпроизводителями, а также нормализацию продовольственного рынка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. - К.: - 2000. -660 с.
2. Малік М.Й. та ін. Основи аграрного підприємства. - К.: іАЕ,- 2001. -582 с.
3. Боев В.Р., Сурков А.Ф. и др. Многоукладная экономика АПК России: вопросы теории и практики. - М.: Колос, -1997.- 320 с.
4. Милосердов В.В., Милосердов К.В. Аграрная политика России - XX век. - М. ФГУП, 2002.- 543 с.
5. Сельскохозяйственная деятельность ЛПХ граждан и крестьянских (фермерских) хозяйств в Республике Молдова в 2002 г. / ДСС РМ. - К.: 2002.- 81 с.

УДК 631.153:332.021.8

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

*М.Ю.Куліш, доктор економічних наук, професор
Миколаївський державний аграрний університет*

Значна увага вчених і практиків України нині прикута до нових форм організації виробництва продукції сільського господарства, зокрема до особистих селянських господарств. Саме тому, що сімейно-трудові господарства отримали землю у приватну власність і вони мають перетворитися в головних виробників продуктів харчування: м'яса, молока, овочів, картоплі, меду, фруктів.

Після реформування аграрного сектора економіки України створено більше 14 тисяч колективних господарств ринкового типу, які разом з 35 тисячами фермерських та 14 мільйонами особистих селянських господарств заклали інституційну основу приватного господарювання на селі. На жаль, маємо констатувати, що реформування земельних перетворень в Україні особливо не позначилося на матеріальному та духовному покращенні життя селян. Зміна форм власності на землю, а саме передача її в приватну власність

селянам — це лише початок соціально-економічного зростання народу. Без створення необхідних умов для господарювання на землі не буде отримано бажаного ефекту.

Особисті селянські господарства в сучасних умовах є необхідною формою створення підприємницького класу на селі, економічні інтереси якого ефективно реалізуються при взаємодії з економічними інтересами інших суб'єктів та держави. Візьмемо для прикладу Миколаївську область, де понад 440 тисяч сільського населення зайнято працею в особистих селянських господарствах і на 5% землі виробляють 40% валової продукції сільського господарства, тоді як всі сільськогосподарські формування ринкового типу виробляють 60% валової продукції.

Наше вивчення цього економічного явища показало, що на-самперед це пов'язано з утриманням власної родини. Адже селяни від господарювання в особистих селянських господарствах отримують понад 68% сукупних доходів сімейного бюджету, тоді як на початку дев'яностих років минулого століття цей показник становив 13,6%.

За умов ринкових відносин економічні інтереси є об'єктивними мотивами дій економічних суб'єктів, що зумовлено матеріальною зацікавленістю в певній діяльності в системі виробничих відносин. Отже, особисті інтереси завжди мотивовані власною діяльністю сім'ї особистого селянського господарства. Реалізуючи особисті інтереси господарюючі суб'єкти здійснюють вибір власної діяльності на основі співставлення очікуваних вигод та витрат, тобто попиту і пропозиції.

Чому в наш час росте інтерес до теоретичної спадщини О.В. Чаянова про селянське господарство? На нашу думку, головним підтвердженням життєвості його вчення стало виживання особистих селянських господарств як в нашій країні, так у всьому світі. І хоча сучасне селянське господарство має радикальні відмінності від селянських господарств 20-х років, однак є у них загальна ознака — сімейна самоорганізація ведення сільського господарства, що базується на особистій праці членів колективу. Післявоєнний період розвитку економіки бувшого СРСР довів тезис О.В.Чаянова

про значну перевагу цієї форми господарювання. Вдумаємось в такий факт. Селянські господарства тоді займали 1,2-1,3% землі, які долаючи могутні постійні адміністративні перепони, давали країні 30-40% м'яса, 60-65% картоплі, 30-45% молока та овочів, 30-60% яйця, 20-26% вовни, а також іншої продукції [1]. Тобто, особисті селянські господарства виробили головної продукції харчування більше, ніж суспільний сектор. Вони і зараз відіграють важливу роль в Україні, Польщі, Китаї, Венгрії, Америці та інших країнах.

Видатний російський економіст-аграрник Олександр Васильович Чаянов — автор теорії сімейного господарства над цією проблемою працював все життя. У 1922-1925 р.р. йому вдалося побудувати цілісну теорію організації селянського господарства. Ним написано цілу серію робіт, яка лягла в основу фундаментальної монографії про організацію селянського господарства [2].

О.В.Чаянов розглядав сімейно-трудове господарство не відокремлено, а через призму народногосподарських категорій: цін, ренти, процента, доходів тощо. Адже він добре володів категоріями політичної економії і як директор інституту сільськогосподарської економії за 10 років видав близько 50 томів своїх трудів як теоретичного, так практичного напрямів. За свої переконання, які він пропагував, працюючи на різних посадах в центральних сільськогосподарських органах, О.В.Чаянов в 1937 р. був засуджений і в той же день розстріляний. Та теоретично обґрунтоване його вчення про селянське господарство нині затребуване самим життям.

Центральною проблемою в дослідженні теорії сімейного селянського господарства О.В.Чаянов вважав особисту працю селянина і членів його сім'ї. “Задачею селянського трудового господарства являється добування засобів існування господарюючої сім'ї шляхом найбільш повного використання маючого в її розпорядженні засобів виробництва і робочої сили” [1] — таке класичне визначення цілі селянського господарства давав О.В.Чаянов. Він прийшов до висновку, що конституюючим ядром селянського господарства є його організаційний план, який відображає зміни, що відбуваються під впливом місцевого ринку та загальної еконо-

мічної кон'юнктури.

Учений розробив трудову модель працеспроможного балансу селянського господарства. Він писав "... всяке трудове господарство має природну межу своєї продукції, яка визначається сорозмірністю напруження річної праці зі ступенням задоволення потреб господарюючої сім'ї" [2]. Це завдання є актуальним і в теперішній час, і вимагає уважно вивчати тезис О.В.Чаянова з питання рівноваги затрат праці і споживання селянського господарства.

При вивченні самоексплуатації трудових сил селянської сім'ї О.В.Чаянов застосував валову та чисту продуктивність праці, де частка продуктивності праці визначається річним прирощенням матеріальних цінностей, що поступають в розпорядження господарства і отриманих в результаті застосування річної праці або річної оплати праці господарюючої сім'ї, витраченої в своєму господарстві і на промислах. При цьому зіставляються, з одного боку, ступінь напруження річної роботи, з другого боку, продуктивність кожної затраченої одиниці праці тими економічними і технічними умовами, які гарантують праці той чи інший виробничий ефект. При чому, головні фактори продуктивності селянської праці і його оплати ставляться в залежність від родючості землі, вигідності розміщення господарства до ринку збуту продукції, залучення торгового і фінансового капіталу. А ще береться до уваги сила впливу споживчих запитів сімей.

Сучасна економічна наука на прикладі фермерських господарств США, які володіють землею, необхідною технікою і використовують свою власну працю доводить, що вони значною мірою завищують свій економічний прибуток, бо відраховують плату за насіння, добрива, палива з прибутку. Процент на власний капітал або заробітну плату за працю самого фермера на зараховують до прибутку, оскільки вона є платньою, яку необхідно було б здійснювати за використання зовнішніх ресурсів. Також витрати на ренту і судний процент вважаються як витрати власних ресурсів [1]. Тобто, треба враховувати ще й національні особливості для визначення міри самоексплуатації селянської праці.

Поглянемо на це явище з теоретичних позицій. В умовах

ринкових відносин робоча сила виступає як товар: вона купується і продається. А всякий товар має вартість і споживчу вартість. Вартість товару робочої сили складається з таких чинників: продуктів споживання, житла, одягу, утримання сім'ї, задоволення духовних потреб та підвищення професійної кваліфікації. В сукупності ці витрати складають необхідний продукт людини для поновлення її здібності до праці. Споживча вартість робочої сили — це її здібність створювати нову додаткову вартість. З погляду на особисте селянське господарство — створювати надлишки продукції для продажу на ринку або продавати певну частку робочої сили. На нашу думку це не що інше як самоексплуатація праці селянської сім'ї. Якщо виходити з перелічених залежностей, то цілком очевидно, що для цього треба провести великі і фундаментальні дослідження економіки особистих селянських господарств, а потім братися за визначення міри самоексплуатації селянської праці. Це потрібно насамперед для того, що відтворення робочої сили може здійснюватися лише за рахунок зношення самого організму працівника. А це значить, що наступить така пора, що працівник не зможе забезпечувати свою життєдіяльність. Врахувати цю обставину має особисте селянське господарство з тим, щоб в подальшому утримувати сім'ю.

Сімейні стосунки — це сфера особливих відносин, де немає місця товарно-грошовим відносинам між родиною. Хоча це не є свідченням того, що сім'я не підпорядкована Законам економіки. Невипадково Г.Беккеру в 1992р. присуджено Нобелівська премію, який зумів довести, що поведінка людей в сфері приватного життя підпорядкована загальним правилам економічної реальності. І якщо зараз видатки сільських сімей на соціально-культурні потреби і побутові послуги зростають швидше, ніж у сім'ях робітників, то вірогідно, що і в подальшому ця тенденція буде зберігатися.

Німецький статистик Енгель ще в минулому столітті виявив і описав таку залежність: з ростом доходів сім'ї питома вага на харчування знижується, доля витрат на одягу, житло та комунальні послуги майже не змінюється, а питома вага витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб зростає.

Енгель стверджував, і сьогодні загально прийнято, що по долі витрат сім'ї на харчування можна визначати рівень благозабезпечення різних груп населення однієї країни і порівнювати цей показник з рівнем забезпечення громадян різних країн. В особистих селянських господарствах (в грошовому виразі) більше 70% сімейного бюджету витрачається на харчування і не варто їх порівнювати (поки що) з іншими країнами. Варто лише подбати про забезпечення селян необхідною малогабаритною технікою та інвентарем і тоді результати зміняться на краще.

Особисті селянські господарства потребують державної підтримки, а саме: надання їм організаційно-правових основ, які б регламентували їх діяльність та захищали від дискримінації, а також фінансово-кредитне, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення.

Конче назріла проблема кредитування особистих селянських господарств. Для цього варто створювати селянські комерційні земельні банки зі здійсненням купівлі-продажу під заставу землі і видавати довгострокові кредити. Адже в період проведення земельної Столипінської реформи такі банки діяли і видавали позику терміном розстрочки до 50 років під низькі проценти. Вони були одним з потужних механізмів земельних перетворень в Україні.

Надія на створення класу підприємців на селі поки що не справджується — немає стартового капіталу в особистих селянських господарствах, хоча є вільна робоча сила. Адже в різних сільськогосподарських формуваннях були професіонали — трактористи, комбайнери, досвідчені хлібороби та тваринники, які з розпадом суспільного сектора АПК не мають роботи і, при наявності можливостей, можуть стати підприємцями.

Є ще одна проблема — забезпечення кормами худоби в приватному секторі. За період з 1990-2003 р.р. поголів'я великої рогатої худоби в селян Миколаївської області зросло на 58,5%, овець і кіз — на 44,5%, а поголів'я свиней зменшилося на 21,5%. Якщо раніше кормами забезпечував, в основному, суспільний сектор, то тепер мають створюватися кооперативи селян по вирощуванню кормів для своєї худоби на орендованих землях.

Викликає занепокоєння те, що не ведеться племінна робота з худобою, яка утримується в приватному секторі. А чому б не створити у великих селах комерційні пункти штучного запліднення корів і підпорядкувати їх сільським громадам або ветеринарним службам. Самопливу не має бути в цій важливій справі. Високопродуктивна корова зараз на ринку коштує 1,2-2,5 тис. грн., то було б доцільно мати зоотехніків-селекціонерів, які б, знаючи породні та продуктивні якості корови, рекомендували теличок для вирощування на плем'я. Взагалі, де немає суспільних формувань АПК, сільські громади мають перебирати на себе відповідальність за виробничу діяльність селянських сімей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народное хозяйство СССР в 1985 г. Стат. ежегодник. - М.: Финансы и статистика, 1986. - с. 185, 202
2. А.В. Чаянов Крестьянское хозяйство. - М.: Экономика, 1989
3. А.В. Чаянов Очерки по теории трудового хозяйства. - Вища школа 1.М., 1912. С.1-2
4. Кэмбелл Р. Маконнелл, Стэнли Л.Брю. Экономикс. - Т.2.М.: изд. Республика, 1992. С.182
5. Економіка України. //Преса України, -1999.- №2.- с.54

УДК 631.153:332.021.8

СТРАХУВАННЯ ПОСІВІВ – ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ

*А.С.Пшениченко, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет*

В світовій практиці страхування майна, худоби, врожаю — це система заходів щодо створення резервного грошового фонду, призначеного для відшкодування втрат від стихійного лиха та інших несприятливих умов в сільському господарстві. Резервний (страховий) фонд є частиною сукупного суспільного продукту, важливим джерелом забезпечення відтворення. В Україні існує державне і не державне страхування. Порядок і умови страхуван-